

SOCIJALNA EKOLOGIJA I OBRAZOVANJE KAO INTEGRATIVNI I UNIVERZALNI FAKTORI U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU

Nedim Kebo*✉

Sažetak

Socijalna ekologija je sociološka disciplina koja se bavi proučavanjem životne sredine sa socijalnog aspekta. Obrazovanje je proces usvajanja normi, vrijednosti, znanja i vještina. Ono što povezuje socijalnu ekologiju i obrazovanje je, dakako, dokument pod nazivom „Granice rasta i pojam održivog razvoja“.

U povezanosti socijalne ekologije i obrazovanja može se navesti i obuhvatiti religija. Religija kao podmodel ili most povezanosti socijalne ekologije i obrazovanja može da bude faktor integracije i univerzalnosti društva, ako se racionalno propovijeda i primjenjuje u svakodnevnom životu, na način da se podstiče i razvija model tolerancije, filantropije, humanizma, solidarnosti i ostalih elemenata koji podstiču i formiraju princip jednakosti, pravde i slobode. U Bosni i Hercegovini socijalna ekologija i obrazovanje su stavljene u centar razdvojenosti i destrukcije. Bosanskohercegovačko društvo je u stanju i procesu krize. Obrazovanje je ideologizirano te se ograničava i stavlja u službu samo jednog naroda. Uporedo s ideologizacijom obrazovanja, socijalna ekologija se ne shvata kao praktična disciplina nego kao teorijska utopija. Mlađe generacije i budući naraštaji su pod negativnim načinom razmišljanja i postupanja starijih generacija.

Kroz istraživanja namjeravam da predstavim kako socijalna ekologija i obrazovanje mogu biti integrativni i univerzalni faktori u bosanskohercegovačkom društvu, a kroz svjetonazor ili pogled na bosanskohercegovačku stvarnost mladih ljudi – učenika/ca srednjih škola, u kojima sam proveo istraživanje koje je obuhvatilo uzorak od 300 učenika/ca (N=300) u gradovima: Mostaru, Trebinju, Sarajevu, Tuzli, Banja Luci i Livnu.

Ključne riječi: *bosanskohercegovačko društvo, ideologija, obrazovanje, religija, socijalna ekologija*

SOCIAL ECOLOGY AND EDUCATION AS INTEGRATIVE AND UNIVERSAL FACTORS IN BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN SOCIETY

Abstract

Social ecology is a sociological discipline which deals with the study of the environment from social aspect. Education is the process of adopting norms, values, knowledge and skills. What connects social ecology and education is, of course, a document entitled „The Limits to Growth and the concept of sustainable development“.

* Nastavnički fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

✉ e-mail: nedim.sociologija@gmail.com

The connection between social ecology and education can be specified to include religion. Religion as a sub-model or a connection between social ecology and education can be a factor of integration and universality of the company, if its rationally preached and applied in everyday life, in a way that encourages and develops a model of tolerance, philanthropy, humanism, solidarity and other elements that promote and establish the principle of equality, justice and freedom. In Bosnia and Herzegovina social ecology and education are placed in the center of separation and destruction. Bosnian and Herzegovinian society is in a state and process of crisis. Education is ideologised and limited on only one ethnicity. Along with the ideologization of education, social ecology is not seen as a practical discipline, but as a theoretical utopia. Younger and future generations are under the influence of negative thinking and actions of the older generations.

Through research I intend to present how social ecology and education can be an integrative and universal factors in Bosnian society through world-view or views of the Bosnian reality of young people – students of high schools, where I conducted a research on a sample of three hundred students (N = 300) in cities of Mostar, Trebinje, Sarajevo, Tuzla, Banja Luka and Livno.

Key words: *Bosnian and Herzegovinian society, education, ideology, religion, social ecology*

UVOD

Šta je socijalna ekologija, a šta obrazovanje? Na navedeno pitanje se može ponuditi veliki broj odgovora, a u ovom slučaju koristit ću definicije koje su sociološke prirode. Socijalna ekologija je pojam koji se može definisati na dva načina. Prva definicija glasi da je socijalna ekologija sociološka disciplina koja se bavi proučavanjem životne sredine sa socijalnog aspekta. Druga definicija je poznata, a prema njoj je socijalna ekologija filozofija koju je utemeljio i razvio Murray Bookchin¹, američki mislilac na hijerarhijskoj osnovi. On smatra kako čovjek iskorištavajući drugog čovjeka iskorištava životnu sredinu. To je jedan od načina razmišljanja koji se temelji na bazi da svi ljudi moraju da se podjednako odnose prema životnoj sredini bez obzira na etničku, religijsku, lingvističku, rasnu, spolnu i bilo koju drugu pripadnost. S obzirom da je socijalna ekologija definisana i prezentirana sa sociološkog aspekta, ona treba i mora da bude oslobođena bilo kakvog ideološkog i političkog utjecaja (lijeve i desne političke orijentacije). Kako se može definisati pojam obrazovanja? Šta je oduvijek bila tematika obrazovanja? Obrazovanje je, prije svega, proces usvajanja normi, vrijednosti, znanja i vještina. „To je komunikacija koja pomaže da društvo preživi, baš kao što biološka reprodukcija pomaže preživljavanje *Homo sapiensa* kao vrste“ (Kapo, 2012: 30).

Tematika obrazovanja je oduvijek bila formiranje čovjeka. „Ono je oduvijek želelo da oblikuje generaciju koja stasava u skladu sa nekim svesnim ili nesvesnim idealom i oduvek je pokušavalo da upravlja svakim faktorom formiranja ličnosti“ (Mannheim,

¹ Prema Murrayu Bookchinu socijalnu ekologiju treba shvatiti kao “humanističku, u visokorenesansnom značenju tog termina, koja zahteva skretanje pogleda sa neba na zemlju, sa sujeverja na razum, sa božanstva na ljude“ (De Jardin, 2006: 379).

2009: 279). Također postoji i egzistira sociološka disciplina koja se zove sociologija obrazovanja koja je novijeg datuma i proučavanja kada se uzme u obzir da je nastala i formirana krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Budući da su definisani pojmovi kao što su socijalna ekologija i obrazovanje, sljedeće pitanje je: Šta povezuje socijalnu ekologiju i obrazovanje? Ono što povezuje socijalnu ekologiju i obrazovanje je dokument „Granice rasta“ objavljen 70-ih godina 20. vijeka i u kojem je prisutan zajednički i idejni cilj. Šta je bila osnovna ideja izvještaja „Granice rasta“? „Osnovna ideja izvještaja 'Granice rasta' bila je da postoje i društveni i prirodni uticaji koji ograničavaju mogućnosti planete Zemlje da apsorbuje dalji ekonomski razvoj i rast stanovništva. Nalaze izvještaja Rimskog kluba koristile su mnoge grupe da bi ukazale da ekonomski razvoj mora biti strogo ograničen da bi se zaštitila životna sredina“ (Giddens, 2007: 626). Šta još povezuje socijalnu ekologiju i obrazovanje? Ono što povezuje socijalnu ekologiju i obrazovanje je održivi razvoj. Šta predstavlja održivi razvoj? Održivi razvoj predstavlja „jedinstvo u poboljšanju čovekovih ekonomskih i društvenih uslova života uz nenarušavanje prirodnih temelja života“ (Andevski i Kundačina, 2004: 13). Održivi razvoj znači da bi bilo idealno „ako bi se rast oslanjao na reciklažu fizičkih resursa, a ne na njihovo iscrpljivanje, uz minimalno zagađivanje okoline“ (Giddens, 2007: 626).

Izraz „održivi razvoj“ prvi put je upotrijebljen u izvještaju Ujedinjenih nacija iz 1987. godine pod nazivom *Naša zajednička budućnost*. O čemu se zapravo radi? Radi se o načelu pravednosti koje s odnosa socijalne ekologije i obrazovanja treba da bude prisutno u svim porama društvenog života. To je način života, djelovanje i postupanje prema prirodi na način da čovjek zadovolji svoje potrebe u ograničenjima i da koristi prirodne resurse, ali ne da ih uništava, zloupotrebljava i koristi za izgradnju različitih objekata i institucija. Ova teza otvara još jedno pitanje, a ono glasi: Koji je funkcionalni element koji može da doprinese povezanosti, razvoju i jačanju socijalne ekologije i obrazovanja? Jedan od funkcionalnih elemenata koji može da doprinese povezanosti, razvoju i jačanju socijalne ekologije i obrazovanja, ukoliko se pravilno primjenjuje i pozitivno propagira, je – religija. Šta je religija? Religija je vjerovanje „u Nadnaravno i sveto izraženo religijskim običajima, obredima i simbolima o kojima se skrbe religijske organizacije i religijsko vodstvo, i koje sljedbenike date religije obskrbljuju čudorednim definicijama“ (Cvitković, 2007: 31). Kako je religija povezana sa socijalnom ekologijom i obrazovanjem? Religija je povezana sa socijalnom ekologijom i obrazovanjem što se može pronaći i vidjeti u religijskim literaturama još od postanka čovjeka, religijskih kodeksa, odnosa prema strancima, bogatstvu i siromaštvu, odnosu prema biljnom i životinjskom svijetu. Budući da se radi o bosanskohercegovačkom religijskom podneblju, navest ću primjere religija islama i kršćanstva (katolicizam i pravoslavlje). Prezentirat ću odnos islama i kršćanstva prema bogatstvu i siromaštvu, odnos prema drugom i drugačijem, ili preciznije rečeno, odnos prema strancu, te prema biljnom i životinjskom svijetu. U suri Al-Humaza (Klevetnik) su zapisani sljedeći ajeti (redovi): „Teško svakom klevetniku – podrugljivcu, koji blago gomila i prebrojava ga, i misli da će ga blago njegovo besmrtnim učiniti!“ (Al-Humaza, CIV: 1–3). U suri At-Tawba (Pokajanje) su zapisani sljedeći ajeti (redovi): „Onima koji zlato i srebro gomilaju i ne troše ga na Allahovu putu-navijesti bolnu patnju“ (At-Tawba, IX: 34). Također, u suri

Al-Baqara (Krava) piše: „Lijepo je kad javno dajete milostinju, ali je za vas bolje ako je dajete siromasima kad niko ne vidi“ (Al Baqara, II: 271). U Bibliji piše: „Ne muči se da stekneš bogatstvo, okani se takve nakane!“ (Mudre izreke, III: 4), „Bolje je malo u pravednika, nego bogatstvo mnogih zlikovaca, jer će se ruke zlikovaca slomiti a Gospod će uzdići pravednike“ (Psalmi, LXVII: 16-17), „Zato se ne žalosti kad se tko obogati, kad se umnoži sjaj njegove kuće! Jer kad umre, ništa neće ponijeti sa sobom, njegovo bogatstvo ne može ga slijediti. Čovjek nema opstanka unatoč svojemu sjaju. Sličan je stoci što se smakne“ (Psalmi, XLIX: 21). Također je poznata i priča u Bibliji o bogatom mladiću, a gdje piše sljedeće: „Učitelju, što dobra moram činiti da postignem život vječni? A ako hoćeš ući u život vječni drži zapovijedi! Ako hoćeš biti savršen, idi, prodaj što imaš i daj utržak siromasima i imat ćeš blago na nebu“ (Evangelje po Mateju, XIX: 21). Šta se može kazati o odnosu prema drugom i drugačijem, te prema biljnom i životinjskom svijetu? U suri Aš-Šura (Pjesnici) zapisani su sljedeći ajeti (redovi): „Pravo mjerite na litru i ne zakidajte a na kantar u ispravnom mjerom mjerite, i ljudima prava njihova ne umanjujte i zlo po Zemlji, nered praveći, ne činite“ (Aš-Šura, XXVI: 181 – 183).

U Bibliji piše: „Ne smiješ zlostavljati stranca. Znao kako je strancu pri srcu, jer ste sami bili stranci u egipatskoj zemlji“ (Knjiga izlaska, XXIII: 9). Također se u Bibliji može naći savjet o lijepom govoru, o pažnji čovjeka da dobro i savjesno preispita svoje postupke: „A što dolazi iz usta izlazi iz srca, i to čini čovjeka nečistim. Jer iz srca dolaze zle misli, ubistvo, preljub, bludnost, krađa, lažno svjedočenje, hula na Boga. To čini čovjeka nečistim; a neopranih rukama jesti ne čini čovjeka nečistim“ (Evangelje po Mateju, XV: 15). Na ovo se nadovezuje i tzv. ahlak ili islamsko ponašanje, gdje je prisutna teza da je najbolji musliman onaj od čijeg su jezika i ruke sačuvani i sigurni muslimani. Kakav je odnos islama i kršćanstva prema biljnom i životinjskom svijetu? U hadisima je zapisano da niko od vjernika neće zasaditi stablo ili posijati zrno (sjeme), pa potom da ptica, čovjek ili životinja pojede njegov plod, a da ne bude za to djelo nagrađen kao da je podijelio sadaku (milostinju). Ako neko greškom ubije vrapca ili nešto veće od njega, srest će se s Božijim ispitivanjem. Poslanik Muhamed s.a.w.s je bio jaki zagovarač racionalnog korištenja i kultivacije zemlje i vode, lijepog ophođenja sa životinjama, drvećem i pticama, te davanja jednakih prava korisnicima životne sredine. Smatrao je da ljudi moraju biti odgovorni prema životnoj sredini. U tom kontekstu je kazao da kada nastupi Sudnji dan, a ako neko bude imao palminu stabiljku u svojoj ruci, neka je posadi. Time je predlagao da kada se sve nade za čovjeka izgube neko mora održavati prirodni rast i razvoj (De Chatel, 2014). U Bibliji se može naći citat u kojem se čovjeku povjerava „da vlada nad ribama morskim, nad pticama nebeskim, nad stokom, nad svim zvjerima zemaljskim i nad svim što gmiže po zemlji“ (Knjiga postanka, I: 26). Ovaj se citat može tumačiti na različite načine, ali ako se tumači pozitivno prema religijskoj toleranciji i socijalno-ekološkom svjetonazoru, da se zaključiti da je čovjek biće koje ima obavezu da sačuva prirodu ili životnu sredinu te da doprinese njenom opstanku i razvoju.

KRIZA BOSANSKOHERCEGOVAČKOG DRUŠTVA I DESTRUKCIJA SOCIJALNE EKOLOGIJE I OBRAZOVANJA

U prethodnom odjeljku prezentirane su definicije socijalne ekologije i obrazovanja, i ono što ih povezuje i čini u jednoj, univerzalnoj, zdravorazumskoj i kolektivnoj cjelini, a to su: dokument „Granice rasta“, nešto što se definiše kao održivi razvoj i jedan funkcionalni element koji može da utječe pozitivno na povezanost socijalne ekologije i obrazovanja ako se propovijeda i postupa zdravorazumski i humanistički, a to je religija. Kao što je naučno dokazano i utemeljeno na činjenicama, kroz socijalnu ekologiju se razvija čuvena teorija o jednakosti svih ljudi bez obzira na etničku, religijsku, lingvističku, rasnu, spolnu i bilo koju drugu pripadnost. Isti je slučaj i sa obrazovanjem. Obrazovanje kao i socijalna ekologija ne zna za mržnju, podjele, destruktivnosti i konflikte ljudskog uma. Ako je obrazovanje oslobođeno svake ideologije i politike, ono može da bude kreativan i pozitivan faktor u formiranju oblikovanju čovjekove svijesti. No, kako se zna kazati: teorija je jedno, a praksa je drugo. O čemu se zapravo radi u bosanskohercegovačkom društvu? U bosanskohercegovačkom društvu radi se o ideologizaciji svih pora društvenog života, a u ovom slučaju o ideologizaciji obrazovanja i eksploataciji i uništavanju životne sredine. Sve je prisutnija negativna strana i pomračenje uma, gdje se sve više radi o potiskivanju tolerancije i empatije te humanizma i filantropije prema drugom i drugačijem. To je, upravo, ideologizacija sistema i parcijalizacija u svakom njegovom pogledu. No, ne smije se zaboraviti da ideologija može biti pozitivna i negativna, odnosno ideologija u užem i širem smislu. Ideologija je, u užem smislu, oblik iskrivljene svijesti. „Pod takvom ideologijom se podrazumevaju samo oni iskazi o svetu koji nisu tačni, tj. koji su iskrivljeni, izopačeni, izokrenuti“ (Lukić, 1981: 119). Dakle, riječ je u ovom slučaju o ideologiji u negativnom smislu. „Žrtve smo ideologije kada zaboravimo da svijet vidimo posredstvom vlastitih ideja i kada vjerujemo da u vlastitim idejama vidimo svijet“ (Morin, 1981: 58). U širem smislu ideologija je sistem ideja za preuređenje ljudske djelatnosti. To je, dakle, svaki više ili manje „celovit sistem ideja, različit od drugih“ (Lukić, 1981: 119). Ovdje se radi o ideologiji u pozitivnom smislu. Vidi se i poznato je kroz praksu da je u Bosni i Hercegovini prisutna ideologija kao oblik iskrivljene svijesti. Također je ideologija sastavni dio politike, pa se može govoriti o političkoj ideologiji.

Politika se kao društvena pojava sastoji iz tri elementa. „Prvi je politička ideologija, koja je sastavni dio odgovarajuće klasne ideologije i sastoji se iz sistema ideja kako društvo i država treba da budu uređeni. Drugi element čine političke organizacije, koje su subjekti politike. Najzad, treći element je politička delatnost organizacija i pojedinaca ili neorganizovanih masa“ (Lukić, 1976: 244). Što se tiče nauke, ona se često stavlja pod lijeve i desne opcije, te se prihvata samo na jedan način koji odgovara ideolozima. Kao takva, ona ne predstavlja „najegzaktniju duhovnu tvorevinu kojom se stvarnost otkriva onakva kakva je“ (Lukić, 1976: 270). Vjernici tvrde da postoje dvije vrste obrazovanja: korisno i štetno. Naučnici tvrde da postoje: formalno i neformalno. Prva podjela je prihvatljiva jer je obrazovanje utemeljeno i izgrađeno na tri monoetnička i monoreligijska programa. Tu je također prisutna religijska zatvorenost te etnička dominacija. „Nacija se integrira po religijskom

predznaku, ali i religijski interes se lako podvodi pod „nacionalni“. Religija se doživljava kao znak nacionalnog identiteta“ (Cvitković, 2007: 305).

Podijeljenost bosanskohercegovačkog društva na tri manja etnička društva rezultirala je i „podijeljenošću obrazovanja na tri nacionalna obrazovna sistema s pripadajućim nacionalnim obrazovnim politikama koje nerijetko imaju nacionalističke ciljeve“ (Peco, 2014: 21). S ideologizacijom obrazovanja uporedo krizu bosanskohercegovačkog društva i pomračenje uma karakteriše eksploatacija i uništavanje životne sredine. Posljedice zadnjeg rata u razdoblju od 1992–1995. godine u Bosni i Hercegovini su dovele do stvaranja demografske eksplozije² i što većeg broja stambenih objekata. Ovdje se postavlja dodatno pitanje u kontekstu bosanskohercegovačkog čovjeka. Kakav je bosanskohercegovački čovjek u 21. stoljeću? U 21. stoljeću bosanskohercegovački čovjek je s napretkom tehnike i tehnologije postao otuđen. Postao je otuđen od svega, pa i od životne sredine. Takav odnos se odražava i ostavlja utjecaj na prirodne blagodati i resurse. Voda koje ima najviše u Bosni i Hercegovini se zanemaruje i stavlja se samo u tzv. normalnu sliku šarenog zagađenja. Na vodu se nagomilavaju enormne količine otpada, koje sprječavaju održavanje ekološkog sistema. Danas, gradovi kao što su Sarajevo, Tuzla, Zenica i Doboj moraju da dovode vodu s udaljenosti od 20 do 100 km, pa i više. Rijeke, jezera i ostali izvori širom cijele Bosne i Hercegovine su ostavljeni na nemilost i destruktivno ponašanje građana, stanovnika, naroda. Jednu od najvećih otpadnih vrsta čine plastične kese.³ Plastika se generalno proizvodi od prirodnih resursa, nafte i zemnog gasa (Agić, Kovačević, Kunto, Skramončin, Šehmehmedović, Rizvić i Žiško, 2016). Čak i praksa da se prilikom kupovine kесе moraju plaćati nije dala pozitivne rezultate. Najmanje pažnje se posvećuje reciklaži. Činjenica je da u Bosni i Hercegovini ne postoje ekološke organizacije i pokreti kao ni političke stranke ekološke orijentacije. Tamo i gdje su postojale ili postoje nisu bile aktivne te ih medijska javnost uopće nije prezentirala, niti su same bile prezentirane. Prije dvanaest godina je bila formirana politička stranka ekološke orijentacije „Zeleni Bosne i Hercegovine“⁴, ali je ubrzo i ugašena. Bosanskohercegovački čovjek je takve svijesti i savjesti da je doveo prirodu u stanje da se ona prilagođava njemu, a ne on njoj. U bosanskohercegovačkom društvu današnje generacije se pokoravaju sistemu konzumerizma koji im nudi kafiće, disko klubove, razne manifestacije u kiču, šundu u vidu tzv. koncerata. Takvi objekti ne predstavljaju ništa nego način da se svi problemi zaborave na jednu večer i da se sav pogled današnjeg svijeta svede na materijalističko zadovoljavanje čovjekovih potreba. Isto je i s kladionicama i raznim objektima za brzo stjecanje novca, a što je samo način da se privatno vlasništvo razvija i zarađuje na psihološkoj slabosti, bijedi i statičnosti današnjih generacija. Sve ovo se odražava na životnu sredinu ili, preciznije rečeno, prirodu. „Važno obilježje sustavnog pristupa čini predodžba o slojevitom poretku, koji uključuje razine različitih složenosti, kako unutar pojedinačnih organizama, tako i unutar društvenih i ekoloških sustava. Shodno tome, sustavno se poimanje zdravlja može

² Procjenjuje se da je u ratu u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine stradalo preko 200.000 stanovnika, a više od 1,5 milion je raseljen i prognan širem svijeta.

³ Prosječan građanin Bosne i Hercegovine troši oko 1000 plastičnih kesa godišnje.

⁴ „Zeleni Bosne i Hercegovine“ je ekološka politička stranka. Osnovana je 2004, ali je njeno trajanje bilo kratko.

primijeniti na različite sustavne razine, koje su međusobno povezane odgovarajućim razinama zdravlja. Što je nezdravo za pojedinca, općenito je nezdravo i za društvo i za pripadajući ekosustav“ (Capra, 1986: 375). Sve ima svoj utjecaj. Procesi koji se dešavaju u prirodi imaju uzročno-posljedičnu vezu, a to se odražava, kao što je naglašeno, na zdravlje. Kao što kaže Ivan Illich ⁵, pod zdravljem se podrazumijeva „izvestan proces koji svakom pojedincu nameće odgovornost prema drugima, mada je ta odgovornost samo delimična“ (Illich, 1976: 200). Život danas je, kako je već objašnjeno, vođen porastom mentalnih i tjelesnih bolesti. Sve je to plod i rezultat lošeg političkog sistema, ideologiziranog obrazovanja koje truje mozgove mladih ljudi i lošeg religijskog svjetonazora koji se interpretira na pogrešan i primitivan način.

Na ovakav način života i svjetonazora utječu i bosanskohercegovački mediji. Vijesti se ponavljaju svaki dan. Jedna televizijska stanica preuzima iste vijesti od druge. Internet portali također se služe metodom kopiranja istih informacija s drugih portala. Riječ je o količini vijesti i informacija koje su štetne po ljudski mozak i koje se zasnivaju na bezrazložnom trošenju vremena. Polahko i postepeno se počinju usvajati zapadne vrijednosti liberalne demokratije o tzv. nezavisnosti čovjeka i njegovoj slobodi koja nije ništa nego stanje mentalne zarobljenosti i tjelesne bolesti. Sve što se dešava i odvija u bosanskohercegovačkom društvu ostavlja utjecaj i posljedice na mlade, buduće generacije. Društvo zato i nastaje na osnovu zajedničke svijesti, normi i vrijednosti. Ono je bitan činilac generacijske slike i vizije svijeta, jer mlade generacije nasljeđuju i usvajaju znanje od starijih, a to se kasnije nastavlja, razvijajući se u školi i na univerzitetima. „Odrasli snažno utiču na decu i kada nemaju tu nameru; za decu je poruka svako ponašanje odraslog“ (Andevski i Kundačina, 2004: 22). Upravo se socijalna ekologija i obrazovanje, kao i odnos ove dvije discipline može prenijeti na mlade generacije i buduće naraštaje. Naravno, pitanje je kakav se način odgoja i obrazovanja stječe u porodici kao primarnom sredstvu socijalizacije, a što se nastavlja u školi kao sekundarnom sredstvu socijalizacije. Kakva je svijest mladih generacija i budućih naraštaja, da li su upoznati s pojmom ekologije i prisutnosti ekologije kao nauke o životnoj sredini u nastavnim predmetima, smatraju li da je potrebno uvesti ekološko obrazovanje, da li su upoznati s načelima o štednji električne energije, struje i vode, može li religija utjecati na jačanje i razvoj ekološke svijesti, da li smatraju da obrazovanje može utjecati na jednakost u društvu, te da li smatraju da se preko medijskih sadržaja može razviti i kreirati svijest pojedinca o životnoj sredini, prezentirat će se u sljedećim odjeljcima kroz anketu koja je urađena u gradovima širom Bosne i Hercegovine.

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Provođenje istraživanja i hipoteze

U master radu sam proveo istraživanje putem tehnike ankete. Obuhvaćen je uzorak od 300 učenika/ca srednjih škola (N = 300), a to su sljedeće škole: Gimnazija Mostar (bosanski i hrvatski plan i program), Srednja ekonomska i turističko ugostiteljska škola Mostar (bosanski plan i program), Elektrotehnička škola Mostar (bosanski

⁵ Ivan Illich (1926–2002), austrijski filozof i kritičar institucija moderne zapadne kulture.

plan i program), Gimnazija „Jovan Dučić“ Trebinje (srpski plan i program), Srednja strukovna škola „Silvije Strahimir Kranjčević“ Livno (hrvatski plan i program), Prva gimnazija Sarajevo (bosanski plan i program), Gimnazija „Meša Selimović“ Tuzla (bosanski plan i program) i Gimnazija Banja Luka (srpski plan i program). Starosna struktura je od 15 do 18 godina (1997, 1998, 1999, 2000. godište). Uzorak se sastoji iz 44,33% osoba muškog spola (133), dok je osoba ženskog spola bilo 55,66% (167).

Postavljene su sljedeće hipoteze: H1: Pojedinaac je upoznat s ekologijom kao naukom o životnoj sredini; H2: Obrazovanje je podijeljeno i služi interesima jednog naroda; H3: Socijalna ekologija je povezana s religijskom literaturom i obratno; H4: Socijalna ekologija i obrazovanje su povezani i predstavljaju složen sistem saznanja o zaštiti životne sredine, ekološkim vrijednostima i normama.

U anketi su postavljena sljedeća pitanja: Da li se može pronaći predmet u kojem se pominje ekologija?, Smatrate li da je potrebno uvesti predmet u nastavne planove i programe koji bi se zvao ekološko obrazovanje ili ekologija?, Ako smatrate da je potrebno uvesti predmet koji bi se zvao ekološko obrazovanje ili ekologija, da li se on treba realizirati kao zaseban predmet ili da bude sastavni dio predmeta koji već postoje?, Jeste li upoznati s načelima o štednji električne energije, struje i vode u porodici?, Bacate li otpatke (plastika, papir, staklo) u kante za smeće?, Da li je čovjek glavni krivac poremećaja koji se dešavaju u prirodi?, Može li religija utjecati na razvoj i jačanje ekološke svijesti?, Da li smatrate da obrazovanje može pozitivno utjecati na promjene u društvu u smislu zaštite životne sredine ili jednakosti, bez obzira na etničku, rasnu, spolnu, lingvističku i bilo koju drugu pripadnost?, Slažete li se s tvrdnjom da je potrebno uvesti sankcije, u kontekstu da se svako zagađenje životne sredine kažnjava i novčano naplaćuje?, Smatrate li da se preko medijskih sadržaja može razviti i kreirati svijest pojedinca o životnoj sredini?

Rezultati istraživanja i detaljna analiza

Na pitanje da li se može pronaći predmet u kojem se pominje ekologija dobijeni su identični i uvjerljivi odgovori. 79% učenika/ca (237) je upoznato s pojmom ekologije i prisutnosti u nekim od nastavnih predmeta, gdje se može pronaći i gdje su prisutni ekološki sadržaji, dok 21% učenika/ca (63) nije upoznato s pojmom ekologije, ili preciznije rečeno, ne uočava prisutnost ekologije u nekim od nastavnih predmeta. Na pitanje smatrate li da je potrebno uvesti predmet u nastavne planove i programe koji bi se zvao ekološko obrazovanje ili ekologija, dobijeni su podijeljeni odgovori. 55% učenika/ca (164) smatra da je potrebno uvesti predmet koji bi se zvao ekološko obrazovanje ili ekologija, dok ih 45% (136) nije takvog stava ili mišljenja.

Ovdje se radi o namjeri i želji mladih generacija da se uvede predmet koji bi se zvao ekološko obrazovanje ili ekologija, što je pozitivno i racionalno. Dakako, to bi predstavljao jedan sistem ekoloških normi i vrijednosti kroz praktična djelovanja i postupanja, što bi dovelo do promjena u razvitku i jačanju ekološke svijesti, pa i savjesti. A šta je cilj ekološkog obrazovanja? Cilj ekološkog obrazovanja je da kod mladih ljudi „formira svest za pitanja okoline, ekološku svest, spremnost za odgovorno ophođenje prema okolini, kao i za ekološki svesno ponašanje koje treba

da se nastavi i posle vremena provedenog u školi“ (Andevski i Kundačina, 2004: 20).

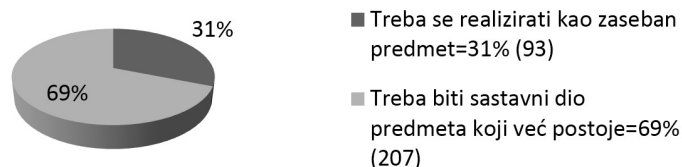

Grafikon 1. Da li se može naći predmet u kojem se pominje ekologija?

Grafikon 2. Smatrate li da je potrebno uvesti predmet u nastavne planove i programe koji bi se zvao ekološko obrazovanje ili ekologija?

To je obrazovanje zasnovano na kvalitetnom usvajanju znanja, normi, vrijednosti i vještina uz prisustvo praktične djelatnosti. Ovi odgovori se podudaraju s odgovorima koji su dobijeni na pitanje: Ako smatrate da je potrebno uvesti predmet koji bi se zvao ekološko obrazovanje ili ekologija, da li se on treba realizirati kao zaseban predmet ili da bude sastavni dio predmeta koji već postoje. Ovdje je većina učenika/ca smatrala da predmet koji bi se zvao ekološko obrazovanje ili ekologija treba da bude sastavni dio predmeta koji već postoje, i to 69% (207), dok ih je nešto manji broj odgovarao da se treba realizirati kao zaseban predmet, i to 31% (93). Dobijeni odgovori su opravdani, jer je očigledno da se u bosanskohercegovačkoj obrazovnoj javnosti radi o sprovođenju puke teorije te o velikom nedostatku prakse, pri čemu mlađe generacije smatraju da nije potrebno praviti ili kreirati poseban predmet, jer bi u slučaju teorije to predstavljalo dodatnu težinu u kvantitetu predmeta, a ne u njihovoj kvaliteti, što treba razlikovati od praktične stvarnosti.

Grafikon 3. Ako smatrate da je potrebno uvesti predmet koji bi se zvao ekološko obrazovanje ili ekologija, da li se on treba realizirati kao zaseban predmet ili da bude sastavni dio predmeta koji već postoje?

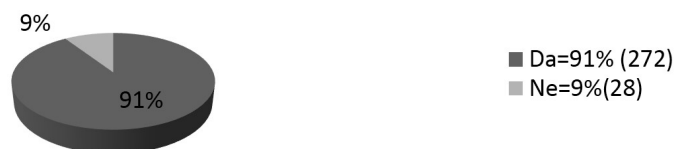
Ekologija ili ekološko obrazovanje bi sigurno postavilo ili koncipiralo teorijsko-praktične solucije kada bi se radilo na kvalitetnom obrazovnom stručnom kadru.

Valja uzeti primjer vezan za koncept ljekovitog bilja. „Djeca, prije svega školska trebaju se upoznati sa ljekovitim biljem iz nekoliko razloga. Između četiri zida niko neće naučiti kako će u prirodi upoznati npr. kamilicu i razlikovati je od drugih biljaka koje imaju sličnu, složenu glavičastu cvat. Očigledna nastava u prirodi je najbolja; prenositi će to bilje u svoje i školske bašče, pratiti će njihov život i razvoj, vidjeti će kad i kako cvjeta“ (Dedić, 2013: 274–275). Sljedeće pitanje je bitno i značajno jer se ogleda u utjecaju starijih članova na svijest i savjest mlađih članova, a glasi: Jeste li upoznati s načelima o štednji električne energije, struje i vode u porodici?

Grafikon 4. Jeste li upoznati s načelima o štednji električne energije, struje i vode u porodici?

Veliki broj učenika/ca je odgovarao pozitivno, i to u brojcima od čak 81,66% (245), dok ih nešto manji broj nije bio upoznat s načelima o štednji električne energije, struje i vode u porodici, i to 18,33% (55) ispitanika. Može se kazati da stariji članovi porodice mogu utjecati pozitivno na mlađe članove, što je pozitivnog i naučno-optimističnog karaktera kada se govori u kontekstu socijalne ekologije i obrazovanja. Stariji članovi, kao što je već rečeno, mogu utjecati na mlađe i kada nemaju tu namjeru.

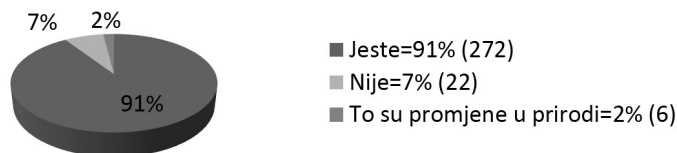

Grafikon 5. Bacate li otpatke (plastika, papir, staklo) u kante za smeće?

Na pitanje: „Bacate li otpatke (plastika, papir, staklo) u kante za smeće?“ treba gledati s oprezom, jer je 91% (272) učenika/ca odgovaralo da to čini, dok ih svega 9% (28) ne primjenjuje takvu vrstu prakse. Ovdje se postavlja dodatno pitanje: Da li je stvarno prisutan i razvijen takav način svijesti i savjesti o bacanju otpada u kante za smeće? Na to se nadovezuje još jedno pitanje: Otkud onda velike količine smeća u svakom dijelu životne sredine ili prirode? Nerealno, neprihvatljivo je i nezahvalno svu krivnju prebaciti na odrasle članove porodice, mada i oni svojim načinom života doprinose i narušavaju izgled i položaj životne sredine.

Na pitanje: „Da li je čovjek glavni krivac poremećaja koji se dešavaju u prirodi?“ su dobijeni pozitivni odgovori. Ovdje se radi o jednoj tezi ili rečenici koja je postavljena iz razloga da se „analizira“ svjetonazor učenika/ca o rezultatu ili proizvodu čovjekove praktične djelatnosti. Kao što je vidljivo, većina odgovora

asocira ili upućuje na čovjekovu pogubnu praksu koja je pokazala svoje poremećaje u prirodi ili životnoj sredini, te je 91% (272) učenika/ca odgovaralo da je čovjek glavni krivac poremećaja, 7% (22) je odgovaralo da nije, dok ih je svega 2% (6) odgovaralo da su to promjene u prirodi koje se dešavaju same od sebe. Kao što je vidljivo, mlade generacije i budući naraštaji se slažu s tezom o čovjeku kao glavnom krivcu poremećaja koji se dešavaju u prirodi.

Grafikon 6. Da li je čovjek glavni krivac poremećaja koji se dešavaju u prirodi?

Grafikon 7. Može li religija utjecati na razvoj i jačanje ekološke svijesti?

Na pitanje: „Može li religija utjecati na razvoj i jačanje ekološke svijesti?“ dobijeni su podijeljeni odgovori. 40,33% (121) učenika/ca je odgovaralo da religija može utjecati na razvoj i jačanje ekološke svijesti, 21,66% (65) je odgovaralo da ne može, dok je čak 38% (114) bilo neutralno, odnosno odgovarali su na opciju ne znam. Ovdje mogu postojati tri razloga. Prvi razlog ogleda se u pitanju da li su učenici/ce upoznati s ekološkim sadržajima u literaturi iz oblasti religije, te da li uopće poznaju sadržaje takve prirode. Drugi razlog ogleda se u pitanju da li učenici/ce žele ili nastoje da pokažu sekularni ili sekularistički način razmišljanja, na način da se religija odvoji od svake pore društvenog života, pa i ekologije. To je u suštini pozitivan razlog, jer vodi jačanju i razvoju jedinstva i europeizacije bosanskohercegovačkog društva. Treći razlog je najmanje prisutan, a on se ogleda u pitanju da li su učenici/ce upoznati s nečim što se zove religija?

Grafikon 8. Da li smatrate da obrazovanje može pozitivno utjecati na promjene u društvu, u smislu zaštite životne sredine ili jednakosti, bez obzira na etničku, rasnu, spolnu, lingvističku i bilo koju drugu pripadnost?

Nemoguće je da učenici/ce nisu upoznati s nečim što se zove religija, jer su se sigurno bavili proučavanjem religije u toku školovanja. Razloga može biti više, ali su ova

tri po mom mišljenju najprisutnija. Treba uzeti u obzir da su podijeljene odgovore davali pripadnici sve tri etničke skupine (Bošnjaci, Srbi i Hrvati). Sljedeće pitanje je od ključnog značaja, a glasi: Da li smatrate da obrazovanje može pozitivno utjecati na promjene u društvu, u smislu zaštite životne sredine ili jednakosti, bez obzira na etničku, rasnu, spolnu, lingvističku i bilo koju drugu pripadnost? Na ovo pitanje je 86,33% (259) učenika/ca odgovaralo pozitivno, dok ih je negativno odgovaralo svega 13,66% (41). Radi se o tome da su učenici/ce svih etničkih skupina (Bošnjaci, Srbi i Hrvati) odgovarali podjednako u većini, dok ih je mali broj odgovarao negativno.

Grafikon 9. Slažete li se s tvrdnjom da je potrebno uvesti sankcije, u kontekstu da se svako zagađenje životne sredine kažnjava i novčano naplaćuje?

Na pitanje: „Slažete li se s tvrdnjom da je potrebno uvesti sankcije, u kontekstu da se svako zagađenje životne sredine kažnjava i novčano naplaćuje?“ dobijeni su pozitivni odgovori u većini. 82% (246) učenika/ca se slagalo s tvrdnjom da je potrebno uvesti sankcije, dok ih svega 18% (54) nije podržavalo takvu vrstu tvrdnje. Ovdje je bitno naglasiti da su učenici/ce srednjih škola svjesni po pitanju zaštite životne sredine, jer se radi o primjeni ekoloških zakona i sankcija koji su, nažalost, još uvijek u fazi puke teorije.

Grafikon 10. Smatrate li da se preko medijskih sadržaja može razviti i kreirati svijest pojedinca o životnoj sredini?

Na pitanje: „Smatrate li da se preko medijskih sadržaja može razviti i kreirati svijest pojedinca o životnoj sredini?“ su dobijeni pozitivni odgovori, gdje je 81,66% (245) učenika/ca odgovaralo da smatra, dok ih je svega 18,33% (55) odgovaralo da ne smatra da se preko medijskih sadržaja može razviti i kreirati svijest pojedinca o životnoj sredini. I ovdje se može vidjeti i potvrditi da se mlade generacije i budući naraštaji žele ekološki educirati preko medijskih sadržaja, jer je poznato da je bosanskohercegovačka medijska stvarnost identična ideološkoj i političkoj stvarnosti. Odgovori iz prethodnog pitanja se podudaraju sa stavovima i razmišljanjima budućih generacija i mladih naraštaja kada su u pitanju mediji, jer je potrebno vrijeme koristiti i primjenjivati za razvoj progresivnih aktivnosti i kolektivne saradnje, te uvažavanje i komunikaciju bez obzira na etnički, religijski i bilo koji identitet.

ZAKLJUČAK

U Bosni i Hercegovini su prisutne naučne oblasti poput socijalne ekologije i obrazovanja. Obrazovanje je proces usvajanja normi, vrijednosti, znanja i vještina. Ono je nerazdvojni pratilac čovjekove svijesti. U cijeloj državi postoji mnoštvo obrazovnih ustanova i centara u kojima se društvo može educirati i afirmisati, kao i usavršavati u oblasti koja je kvalitetna i adaptirana sposobnostima i očekivanjima. Kao što je jednostavno rečeno i prezentirano, obrazovanje je društveni proces. To je proces koji traje cijeli život i ne ograničava se i zaustavlja u jednom vremenu i prostoru i ne služi interesima jednog naroda, što su istraživanja pokazala. Ono služi interesnoj sferi etničke grupacije, koje su po svom načinu razmišljanja i postupanja prouzrokovale mnoge štete u bosanskohercegovačkom društvu i državi. To se ogleda u sferi monoetničke i monoreligijske prakse, nacionalističkog diskursa i etničke superiornosti. No, istraživanja su pokazala da mlade generacije (učenici/ce srednjih škola) ne misle i ne postupaju tako. Potreban je jedan dug životni i društveni proces koji će izmijeniti svijest i savjest naroda bosanskohercegovačkog podneblja. Na čemu je potrebno raditi? Potrebno je raditi na kreiranju i razvoju principa slobode, pravde i jednakosti bez obzira na etničku, religijsku, lingvističku i bilo koju drugu pripadnost. Isto se odnosi i na odgovornost bosanskohercegovačkog čovjeka koji je glavni krivac poremećaja koji se dešavaju u prirodi, a što mlade generacije i buduće naraštaji vide i educirani su o problemu koji je prisutan u Bosni i Hercegovini.

Svijest i savjest učenika/ca srednjih škola ne poznaje etničke, religijske, spolne, lingvističke i bilo koje druge podjele u društvu, što su istraživanja pokazala. To se ogleda u namjeri i želji mladih generacija da se uvede predmet koji bi se zvao ekološko obrazovanje ili ekologija, a što je pozitivnog i racionalnog karaktera. Potrebno je, dakako, raditi na promjenama i podržavati teorijsko-praktični kvalitet nastave. Istraživanja su upravo pokazala da mlade generacije ne žele mnogo predmeta, što je opravdano, jer je cijeli obrazovni baziran na enormnoj pasivnoj statičnosti i lošoj obrazovnoj stvarnosti. Pojedinaac, odnosno mlade generacije, kao što su istraživanja pokazala, su upoznate s pojmom ekologije kao nauke o životnoj sredini i prisutnosti iste u nekim nastavnim predmetima. Šta je potrebno uraditi? Potrebno je putem obrazovanja raditi na jačanju i razvoju ekološke svijesti čovjeka. Kako se može razvijati? Može se razvijati prvenstveno u porodici, jer je poznato da stariji članovi porodice utječu na mlade. Oni im mogu pokazati način na koji će štediti električnu energiju ili vodu te se brinuti o očuvanju životne sredine u postupcima koji su racionalni i savjesni. Upravo su istraživanja dala pozitivne rezultate, što znači da su mlade generacije upoznate s načelima o štednji električne energije, struje i vode u porodici. Ovo ohrabruje, jer se radi o nečemu što se zove ekološko obrazovanje unutar porodice, a poznato je da stariji članovi porodice utječu na mlade. Međutim, kako i koliko stariji članovi porodice i društva utječu na svijest i savjest mladih članova generalno, ostaje da se vidi.

Škola je nasljednik svijesti i ona ima svoje planove i zadatke praćene velikim očekivanjima. Međutim, istraživanja su pokazala da socijalna ekologija nije povezana s literaturom iz oblasti religije i obratno. Pokazala su da mlade generacije nisu dovoljno upoznate s vlastitom religijom, odnosno ekološkim sadržajima u literaturi iz religije ili preferiraju sekularni ili sekularistički način razmišljanja. Očigledno je

da se religija, kao što je poznato, propovijeda na jedan iskrivljen i destruktivan način, pa je moguće da se o njoj govori kao o sinonimu za superiornost jednog naroda, njegovu nevinost i mržnju prema drugom i drugačijem.

U nekim od srednjih škola na prostoru Bosne i Hercegovine postoji predmet koji se zove Ekologija, dok Socijalna ekologija kao predmet egzistira na fakultetima i univerzitetskim institucijama. Sigurno bi Socijalna ekologija bila uvedena u sve škole kada bi djelovala i funkcionisala u jednom racionalnom i integracijskom sistemu normi i vrijednosti.

Potrebno je raditi i na stvaranju i oslobađanju društva od puke teorije te upuštanju u istraživanje i proučavanje životne sredine. Isto se odnosi i na medije, jer su mlade generacije, kako su istraživanja pokazala, „saglasne“ kada je u pitanju razvoj i jačanje ekološke svijesti i savjesti putem medijskih sadržaja. Kako se prezentira i realizira teorijsko shvatanje prirode bez praktičnih aktivnosti to vodi ka rečenici da smo zaboravili na prirodu i njene blagodati, te smo postali neprijatelji ne samo sebi, nego i njoj. U brizi o zaštiti životne sredine će svakako zavisiti život i svijest mlađih generacija od starijih članova porodice (roditelji). Jer ako se u porodici kreira i razvija te prenosi jedan destruktivni i nacionalističko-šovinistički način razmišljanja, ne treba da čudi zašto se javljaju monoetničke i monoreligijske tenzije i aspiracije, a kao što je poznato, mlade i buduće generacije će „nositi“ sudbinu države Bosne i Hercegovine i njenog društva. Šta smo dužni mladim i budućim generacijama? „Dužni smo da im pružimo šansu, koja je jednaka našoj sopstvenoj, da vode zdrav i sretan život. Razmišljajući o njihovoj budućoj sreći, dužni smo da im obezbijedimo resurse koji će im biti potrebni da bi vodili sretan život. Zato što se staramo o njima, dužni smo da zaštitimo ona prirodna i kulturna bogatstva koja će njihove živote učiniti smislenim“ (De Jardin, 2006, str. 150). Prošlost treba ostaviti iza sebe, a u sadašnjosti razmišljati o integracijskoj i univerzalnoj budućnosti.

LITERATURA

- Agić, Dž., Kovačević, A., Kunto, A., Skramončin, A., Šehmehmedović, F., Rizvić, V. i Žiško, D. (2016). *Količine otpadnih voda*.
Preuzeto sa: <http://ekologija.ba/index.php?w=c&id=28>.
- Agić, Dž., Kovačević, A., Kunto, A., Skramončin, A., Šehmehmedović, F., Rizvić, V. i Žiško, D. (2016). *Recikliranje plastike*.
Preuzeto sa: <http://ekologija.ba/index.php?w=c&id=105>.
- Andevski, M. i Kundačina, M. (2004). *Ekološko obrazovanje*. Užice: Učiteljski fakultet u Užicu.
- Capra, F. (1986). *Vrijeme preokreta – znanost, društvo i nastupajuća kultura*. Zagreb: Globus.
- Cvitković, I. (2007). *Sociologija religije*. Sarajevo: „DES“.
- Dedić, I. (2013). Ljekovito bilje – naše zeleno zlato. *Takvim za 2013*, str. 273–282.
- De Chatel, F. (2014). *Poslanik Muhammed, a.s. je pionir očuvanja životne okoline*.
Preuzeto sa: <http://www.ikc-berlin.de/bosnisch/html/mevlud/ekologija.html>.

- De Jardin, J. (2006). *Ekološka etika – uvod u ekološku filozofiju*. Beograd: Službeni glasnik.
- Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Beograd: Centar za izdavačku djelatnost.
- Illich, I. (1976). *Medicinska nemezis*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Kapo, M. (2012). *Nacionalizam i obrazovanje*. Sarajevo: Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina.
- Korkut, B. (1989). *Kur'an*. Sarajevo: El kalem.
- Lukić, R. (1976). *Osnovi sociologije*. Beograd: Naučna knjiga.
- Lukić, R. (1981). *Političke stranke*. Beograd: Naučna knjiga.
- Mannheim, K. (2009). *Eseji o sociologiji saznanja*. Novi Sad: Mediteran Publishing.
- Morin, E. (1981). *Kako izići iz XX stoljeća*. Zagreb: Globus.
- Peco, A. (2014). *Obrazovanje – između mita i stvarnosti*. Mostar: Nastavnički fakultet u Mostaru.
- Šarić, I. (2010). *Biblija*. Zagreb. Hrvatsko biblijsko društvo.